



## „ДЯДО ЙОЦО ГЛЕДА“ (анализ)

В разказа „Дядо Йоцо гледа“ Иван Вазов разработва темата за мястото на българина в променящото се време след Освобождението на България. На тази тема са подчинени композиционните, смисловите и образните структури на творбата. Самият автор е разпределил текста на 11 фрагмента, чиито смислови връзки могат да бъдат представени (в силно схематичен вид) по следния начин:

- а) I и XI фрагмент (пролог и епилог);
- б) III, V, VII и IX фрагмент - героят „вижда“ отделни факти от живота на свободна България;
- в) II, IV, VI, VIII и X фрагмент - описание на изживяванията на героя, съпроводено с разсъжденията на разказвача, в които стойностите на живота се разглеждат предимно от позицията на главния герой.

Очевидно е, че главният герой е носител на голямата идея на творбата - за духовното зрение, което превръща стареца в единствения „окат“ сред множеството „зрящи“.

Нека да разгледаме начина, по който е изградена представата на „окатия“ дядо Йоцо за свободната вече родина.

Разказвачът изтъква, че зрящите не виждат големия смисъл на свободния живот: „В своите прости едноселци, в разговорите им, в мислите им, в грижите на всекидневния живот той (Дядо Йоцо) не усещаше нищо особено ново. Се същите хора със същите страсти, неволи и сиромашия, както и преди. Той слушаше същата глъчка и шум в кръчмата; същите селски крамоли, същите борби с нуждите и с природата в тая изгубена безплодна покрайнина, отдалечена от света.“ Единствен главният герой, лишен от физическата светлина, е в състояние да оцени значенето на свободата. Той я изживява пълноценно, имайки „зрение“ за нейната същност. Изживяването се извършва чрез субституиране на образа на свободна България върху спомените за черния робски свят и за неговата знаковост. От такава гледна точка се оказва, че околийският началник „е нещо като каймаканин, като паша.

- Ама български паша? - пита той, запъхтян от вълнение.

- Български, ами какъв! - отговарят му.

- Наш си? Българин?... - пита пак учуден.“

И така, съселяните на дядо Йоцо му представят околийския началник като „паша“. Това е единственият начин, по който администраторът може „да влезе“ в разбираемия за дядо Йоцо свят. Така се самоописва и самият началник:

- Ваша милост ли си, синко?

- Аз съм дядо.

- Пашата ли?

- Той същият - каза началникът усмихнат.“

Принципно същият механизъм действа и при срещата на дядо Йоцо с войника. „Едничкият от това село войник“ е видян от слепия старец като

„аскерлия“. „И дядо Йоцо цял час разпитва за българския зарай в София, за българските топове, за българския талим и за всичко...“

Срещите на дядо Йоцо със свободна България са общо три. Първата е с околийския началник, който е представител на държавната администрация. Втората е с войника, който е представител на армията. Администрацията и армията са най-важните белези за наличието на една свободна държава, затова тях ги има и свободна България - така, както ги е имала и Турската империя.

Но ако „свободата“ се изразява само със замяна на едни личности с други (при запазване на старите социални структури!), то тя безсп\*рно не заслужава особена възхита. Разказът „Дядо Йоцо гледа“ обаче внушава, че свободна България има и нещо много повече от Османската империя - и това нещо е железницата. Трудно е да се прокара железен път през Искърския пролом - „Из това усте, из тия стръмни места, дето кон не намираше място да закрепи копитата си по канарите? Дето кози крак мъчно се задържаше по стените?...“ Затова „една голяма царщина“ (Османската империя) не е могла да построи железница, затова „паши и големци и френски мендизи“ са казвали, че железница не може да мине пролома.

Оказва се обаче, че онова, което не е по силите на Турция, ще бъде извършено от свободна България. Нашата родина разполага с по-учени инженери от „френските мендизи“ и има „милионите, хилядите милиони“, необходими за изграждането на железницата. Едва тогава „българското“ се представя на дядо Йоцо като „нещо велико, могъществено, необятно... Неговият убоги ум не можеше да побере всичкото това величие.“

Показателно е и това, че Турция не може да предложи на главния герой наглед, върху който да бъде положена представата за железницата, защото по време на робството не е имало железен път. Затова дядо Йоцо си представя железницата „като един чудовищен крилат змей, който пуща пламък из устата си, бучи и реве, фучи с невъобразима сила и бързина из планината, разгласявайки силата, славата и напредъка на свободна България“. Очевидно е, че от гледна точка на дядо Йоцо железницата не е обикновено средство за придвижване (тя е такова средство за неговите съселяни и за други герои, „окатите“ хора), а е начин за прослава на свободна България. Затова слепият старец нито веднъж не се вози на влака, но „възкръсваше“ при неговия ехтеж.

Другите герои не могат да оценят големия напредък на свободната родина. Новите кондуктори на влака питат дали старецът, който маха с шапка, не е „някой луд“, а селяните „си казваха ухилено“, че дядо Йоцо гледа. Но това, което ухилените селяни не разбират, е оценено по достойнство от разказвача. Затова репликата „Дядо Йоцо гледа“, лишена от своята ирония, е извадена като заглавие на текста.

Намирайки се в планината, дядо Йоцо изгражда свой модел на свободното отечество, полагайки вижданията си върху познати дадености от епохата на турското робство и от митологията. И така, субституцията се оказва смисленотворен механизъм на текста. Чрез нея авторът въвежда внушенията за стойността на свободния живот.

Талантът на писателя е безспорно доказан и чрез вплитането на културни универсалии в смислотворния механизъм на разказа. Още в античността слепотата е възприемана като знак за мъдрост и Вазов неслучайно използва този „вечен“

мотив от европейската цивилизация, за да изгради образа на мъдреца от планината. Така античните мотиви намират свое проектиране в типично българския космос, в който планината е сакралният център на родното. Да не забравяме, че тъкмо железницата е убедителното доказателство за дядо Йоцо, че България е вече свободна. В дискурса на разказа железницата проправя път за свободата. Отново извечният мотив за пътя се оказва знаков носител за авторовата цел - не физически зрящите, а духовно „окатите“ осмислят битието в неговата пълнота и значимост. Лишени от светлина (в денотативен план), те притежават оня чуден дар на мъдростта, който изчиства света от прах и сенки, от второстепенното, и могат да прозрат смислите на битието с нещо много по-значимо - с дара на сърцата си. Ето така субституцията в разказа „Дядо Йоцо гледа“ получава завършена форма, защото вплита културни универсалии, както типично антични, така и типично български, изграждащи голямата идея за значимостта на свободата.